

Szent Pál és az „egyetemes történelem” nézőpontja

1. Bevezetés

Az *Apostolok Cselekedetei* tudósítása szerint Szt. Pál gyakran hangsúlyozza, hogy Rómába akar menni: „Rómát is látnom kell” (ApCsel 19,21); „(az Úr mondta Pálnak:) ahogy tanúságot tettél rólam Jeruzsálemben, úgy kell tanúságot tenned Rómában is” (ApCsel 23,11). Ráadásul Lukácsnak ez a műve Szt. Pál első római tartózkodásának leírásával zárul (ApCsel 28,17k). Ettől függetlenül a *Rómaiaknak írt levelében* erről a kívánságáról Szt. Pál így írt: „ez gátolt sokszor, hogy hozzátok menjek” (Róm 15,22), vagy „s már több éve készülök hozzátok” (15,23). Majd másutt ezt mondja: „remélem, hogy amikor átkelek Hispániába, átutazóban láthatlak benneteket, és útbaigazítást kaphatok tőletek, ha majd egy kissé felüdülök köztetek” (Róm 15,23–24). Ezért úgy tűnik, hogy Pál római látogatását a spanyolországi úttal akarta egybekötni, mivel számára fontosabb az, hogy Spanyolországban hirdesse Krisztus üdvösségét. Honnan a római látogatás leírásának különbsége az *Apostolok Cselekedeteiben* és saját leveleiben?

Először is tudnunk kell, hogy Lukács evangélista maga is olyan művelt pogány-keresztény, aki biztosan olvasta a kortárs történetírók műveit, és ezeket utánozva mutatja be Rómát. Lukács stilisztikailag az ókori görög történetírók hatása alatt állt. Pál viszont a római polgárságba beleszületett, és a szülővárosában, Tarzusban, amely Kilikiai fővárosa volt, megismerkedhetett a hellenisztikus kultúrával és valamelyest a sztoikus tanítással is. Arról még Lukács is tudósít, hogy Pál Athénban „néhány epikureus és sztoikus bölcselővel vitatkozott” (ApCsel 17,18). Ezért azt biztosra vehetjük, hogy Pál megismerkedett a pogány filozófia néhány alapvető elvével.

Ebben az előadásomban a Római levélre alapozva azt szeretném bemutatni, hogy Pál milyen módon kapcsolódik a sztoikus tanításhoz, különösen a sztoikusok „egyetemes történelem”-szemléletéhez.

2. Az „egyetemes történelem”-szemlélet fejlődése

Az „egyetemes történelem”-szemlélet azt jelenti, hogy a népek történetének leírása közben az író azt mutatja meg, hogyan kapcsolódnak egymáshoz a különböző civilizációk. A történelemnek az ilyen szemlélete az univerzalizmus eszméjére épül. Ennek a történet szemléletnek az előfutára Hérodotosz (Kr. e. 484–425), de ezt az irányzatot képviseli Polübiosz (Kr. e. 201–120) is. Ő így ír:

„Foglalkozásunk sajátossága és az időszakok jelentősége az, ahogyan a Sors a világ majdnem minden ügyét egyetlen irányba vezeti, valamint mindent arra kényszerít, hogy ugyanazon cél alá legyen rendelve, ezért a történésznek is fel kell tárnai az olvasók számára a Sors keze nyomát, és azt, ahogyan a Sors az összes dolgot használja. Ez hívott meg és buzdított minket arra, hogy megpróbáljuk leírni a történelmet: mivel kortársaink közül még senki sem szentelte magát az események egyetlen összeállításának”¹ (1,4,1).

Itt található az „az én szempontom szerinti összefoglaló” kifejezés. A görög eredetiben ὑπὸ μίαν σύνοψιν. E szakasz végén pedig találkozhatunk az „egyetemes összeállítás” és „az egyetemes történelem” kifejezéssel.

Polübiosz ismerte Panaitioszt (Kr. e. 185–112), a középső sztoa filozófusát. Erről Cicero (Kr. e. 106–43) az „Államról” (*De Republica*) című művében így írt: „Emlékszem arra, hogy te, Scipió, Panaitiosszal igen gyakran szoktál beszélgetni Polübiosz jelenlétében. Mindketten görög államférfiak voltak.”² (1,21,34). Ezért, Polübiosz biztosan jó kapcsolatban volt Panaitiosszal, és gyanítható hogy bizonyos mértékben a sztoicizmus hatása alatt állt. Itt szeretném felhívni a figyelmet a történelem sztoikus leírásának módjáról árulkodó kifejezésre, ὑπὸ μίαν σύνοψιν amely a mondatban a σύν prepozícióval szerepel.

A történetírásban egyébként Polübiosz utánozza Aratoszt valamint Timaioszt (1,3,2;1,5,1). Polübioszt viszont követi Poszeidóniosz 52 könyvből álló *Polübioszt folytató történelem* című művével (FGH 87, T1:12b). E műve Kr. e. 145/144-től kezdve tárja elénk az eseményeket. Megtalálhatjuk benne a Kr. e. 85. évi Mithridatesz elleni harc leírását, mely nagy hatással volt Sallustiusra (Kr. e. 86–34).

¹ Idézetek:

Polübiosz 1,4,1: τὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας πραγματείας ἴδιον καὶ τὸ θαυμάσιον τῶν καθ’ ἡμᾶς καιρῶν τοῦτ’ ἔστιν, ὅτι καθάπερ ἡ τύχη σχεδὸν ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης πράγματα πρὸς ἓν ἔκλινε μέρος καὶ πάντα νεύειν ἠνάγκασε πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν, οὕτως καὶ δεῖ διὰ τῆς ἱστορίας ὑπὸ μίαν σύνοψιν ἀγαγεῖν τοῖς ἐντυγχάνουσι τὸν χειρισμὸν τῆς τύχης, ᾧ κέχρηται πρὸς τὴν τῶν ὄλων πραγμάτων συντέλειαν. καὶ γὰρ τὸ προκαλεσάμενον ἡμᾶς καὶ παρορμησάν πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἱστορίας μάλιστα τοῦτο γέγονε· σὺν δὲ τούτῳ καὶ τὸ μηδένα τῶν καθ’ ἡμᾶς ἐπιβεβῆσθαι τῆ τῶν καθόλου πραγμάτων συτάξει.

² Cicero, *De re publica* 1,21,34: „memineram persaepe te (sc. Scipionem) cum Panaetio disserere solitum coram Polybio, duobus Graecis vel peritissimis rerum civilium”.

Ezért azt mondhatnánk, hogy Poszeidóniosz valamelyest Polybiosz nézőpontját követi.

A sztoikus filozófus Poszeidóniosz (Kr. e. 135–51), aki Panaitiosznál tanult, nagyon fontos szerepet játszik az ókori sztoikus filozófia fejlődésében. Az ő Rodosz szigetén alapított iskoláját látogatta Cicero is. Poszeidóniosz sok műve töredékben maradt ránk, de ismerünk olyat, amelyben az „egyetemes történelem” jellegű munkát írta. Poszeidóniosz szövegét Diodórosz Szikelosz (Kr. e. 1. sz.) munkájából ismerjük. Így írt Diodórosz:

„Az egész emberiség, rokonságban van egymással csak időközben, a földrajzi helyük miatt távolodtak el egymástól, de történetüket (egyreszt) ugyanazon szempont szerint próbálták összeállítani, mintha az isteni gondviselés szolgálja volna. Mert a gondviselés a csillagok látható rendszerét és az emberiség sorsát összeköti, szüntelenül megfordítva a korszakokat, ugyanazt a sorsot téve osztályrészül. Ugyanúgy a történések, akik a világ közös eseményeit úgy tárgyalták, mintha egyetlen város eseményeit jegyezték volna le, saját tanulmányai voltak az események közös megőrző-helyei”³ (1,1,3).

Ez a szöveg valószínűleg Poszeidóniosz mondatára vezethető vissza. Abban a versszakban „a közös eredet” görögül συγγενείας szó szerepel. Érdemes felfigyelni arra, hogy itt is a σύν prepozícióval van dolgunk.

3. Pál „Krisztussal való együttműködés”-ének alapelve

A *Rómaiaknak írt levelet* tekinthetjük Pál fő művének. A mai bibliakritika ezt a levelet az apostol hiteles művének tekinti ezen kívül csak hét másik levélről: a Római, a két Korintusi, a Galaták, az első Tesszalonikai, a Filippi és a Filemonhoz írtat tekinti hitelesnek.

Pál Kr. u. 53-ban Antióchiából indult a harmadik missziós útjára (ApCsel 18,23). Ennek kapcsán 54 és 57 között három évig tartózkodott Efezusban, egy rövid időt börtönben is töltött. Köztudott, hogy Efezusból írta meg az apostol *a Korintusiaknak írt első levelét* valamint *a Galatáknak írt levelét*, és valószínűleg *a Filippieknek írt levele* is az efezusi fogságban született. Efezusból elutazva 57-ben írta meg *a Korintusiaknak szóló második levelét* valahol Makedóniában, azután 57 és 58 közötti télen született meg *a Rómaiaknak írt levele* Korintusban. A *Római levél* 6. fejezetében így írt:

³ Diodórosz 1,1,3: ἔπειτα πάντας ἀνθρώπους, μετέχοντας μὲν τῆς πρὸς ἀλλήλους συγγενείας, τόποις δὲ καὶ χρόνοις διεστραγμένους, ἐφιλοτιμήθησαν ὑπὸ μίαν καὶ τὴν σύνταξιν ἀγαγεῖν, ὥσπερ τινὲς ὑπουργοὶ τῆς θείας προνοίας γενηθέντες. ἐκεῖνη τε γὰρ τὴν τῶν ὀρωμένων ἄστρον διακόσμησεν καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων φύσεις εἰς κοινὴν ἀναλογίαν συνθεῖσα κυκλεῖ συνεχῶς ἅπαντα τὸν αἰῶνα, τὸ ἐπιβάλλον ἑκάστοις ἐκ τῆς πεπωμένης μερίζουσα, οἷ τε τὰς κοινὰς τῆς οἰκουμένης πράξεις καθάπερ μιᾶς πόλεως ἀναγράφαντες ἓνα λόγον καὶ κοινὸν χρηματιστήριον τῶν συντελεσμένων ἀπέδειξαν τὰς ἑαυτῶν πραγματείας.

„a keresztségben ugyanis eltemetkeztünk vele együtt a halálba, hogy miként Krisztus az Atya dicsősége által feltámadt a halálból, úgy mi is az élet újdonságában járjunk. Mert ha halálának hasonlóságában egybenőttünk vele, úgy leszünk feltámadásában is. Hiszen tudjuk, hogy a régi embert bennünk azért feszítették vele együtt keresztre, hogy a bűn teste elpusztuljon, és ne szolgáljunk többé a bűnnek. Aki így meghalt, megszabadult a bűntől. Ha Krisztussal meghaltunk, hisszük, hogy vele együtt fogunk élni is” (Róm 6,4–8).

Itt gyakran fordulnak elő a συν előljáróval alakított szavak: συνετάφημεν αὐτῷ (4), σύμφυτοι τῷ ὁμιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (5), συνεσταυρώθη (6), συζήσομεν αὐτῷ (8). Ezeket a szavakat kivétel nélkül használja Pál a „Krisztus” szóval kapcsolatban.

Majd 8. fejezetben így folytatja: „(16) A Lélek maga tesz tanúságot lelkünkben, hogy Isten gyermekei vagyunk. Ha pedig gyermekei, akkor örökösei is: Istennek örökösei, Krisztusnak társörökösei. Előbb azonban szenvednünk kell vele együtt, hogy vele együtt meg is dicsőüljünk. ... (22) Tudjuk ugyanis, hogy az egész természet (együtt)sóhajtozik és vajúdik mindmáig. ... (26) Gyöngeségünkben segítségünkre siet a Lélek, mert még azt sem tudjuk, hogyan kell helyesen imádkoznunk. A Lélek azonban maga jár közben értünk, szavakba nem önthető sóhajtozásokkal. ... (28) Tudjuk azt is, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik, hiszen ő saját elhatározásából választotta ki őket. Akiket ugyanis eleve ismert, azokat eleve arra rendelte, hogy Fiának képmását öltsek magukra, így lesz ő elsősülött a sok testvér között” (Róm 8,16–29).

Itt is gyakran fordulnak elő a συν prepozícióval képzett szavak: συμμαρτυρεῖ (16), συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ, εἴπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν (17), συστενάζει καὶ συνωδίνει (22), συναντιλαμβάνεται (26). Majd „azoknak minden javukra válik”-nak fordított eredeti kifejezés is szerepel. Továbbá a 29. versben is a συμμόρφους szó szerepel.

4. A sztoicizmus „együttérzés” elmélete

Egyébként az ókori sztoicizmus vezető alakjainak egyike, Krüszipposz (Kr. e. 280–207) művéből is ismerünk ilyen töredéket: „Krüszipposz összekeveredésről szóló véleménye az: feltételezhetnének azt, hogy minden létezés összegyűlt, valami lelket terjesztve minden létezésre. E lélek tart össze mindent fent, és mindenek együtt éreznek e lélekkel”⁴ (SVF II 473, Alexander Aphrod. *de mixtione* p.216,14 Bruns).

⁴ SVF II 473: „ἔστι δὲ ἡ Χρυσίππου δόξα περὶ κράσεως ἥδε. ἠνώσθαι μὲν ὑποτίθεται τὴν σύνπασαν οὐσίαν, πνεύματός τινος διὰ πάσης αὐτῆς διήκοντος, ὃφ’ οὗ συνέχεται τε καὶ συμμένει καὶ συμπαθές ἐστὶν αὐτῷ τὸ πᾶν.”

Ebben a szövegben „együtt érezni”-nek fordítjuk a görög συμπαθής szót. A συμπάθεια ill. „együttérzés” fogalma a sztoicizmus gondolatvilágának egyik kulcsszava.

Az *Apostolok Cselekedetei* 17. fejezetében ír Lukács az Athénban tartózkodó Pálról, aki „néhány epikureus és sztoikus bölcselővel vitatkozott” (17,18). Majd Pál az Areopágusz közepére állva kezdett el beszélni, és többek között idézett a költő Aratus művéből (*Phenomena* 5) „mert Istenben élünk, mozgunk és vagyunk, ahogy költőitek is mondják: »Mi is az ő nemzetségéből valók vagyunk«” (ApCsel 17,28). A sztoikus filozófus Kleanthésznél (Kr. e. 331–232) is találkozhatunk ugyanezzel a gondolattal. Az akkori sztoicizmust jól jellemző panteista felfogás szerint az emberiség az istenek családjához tartozik. Pál pedig az *Apostolok Cselekedeteiben* azt mondva, hogy „ha tehát az Isten fiai vagyunk”, e versszak gondolata alapján folytatta a beszédét. Ezért azt gondolhatjuk, hogy egyrészt Pál nagyon otthonos volt az akkori sztoicizmusban, másrészt a korabeli sztoicizmus gondolataiban felfedezhető néhány, a keresztény tanítással való hasonlóság. A panteizmus egyik ilyen kulcsfogalma az „együttérzés” fogalma.

5. Az „egyetemes történelem” és idegen népek

A fent is említett görög történész, Diodórosz Szikelosz a következőt is írta művében:

„Bár az olvasók részére hasznos, hogy a lehető legtöbb és legszínesebb környezetet tárjanak fel, a történészek legnagyobb része azonban csak egy nép vagy egy város önmagában zárt háborúit írta le, az ókori időszaktól fogva pedig igazán kevesen próbálkoztak meg leírni a közös eseményeket a jelenlegi korszakig. Ráadásul ezek közül is egyik nem kapcsolta össze mindegyiket a saját időszámításával, másik pedig nem vette tekintetbe az idegen népek eseményeit”⁵ (1,3,2).

E szakaszban „az idegen népek”-nek fordított görög szó βάρβαρος. Diodórosz szerint az „egyetemes történész” feladata, hogy ne egyetlen nép vagy város történelmével foglalkozzon, hanem az idegen népek életének eseményeit is megírva, a világ történelmét az ókortól a jelen korig kövesse. Diodórosz álláspontjához hasonlítható Pálnak az az elve, hogy ő is hirdetni akarja az üdvösség evangéliumát mindenütt, ahol még nem hirdették azt (vö. Róm 15,21).

Szólni kell még a földrajztudós Sztrabónról (Kr. e. 64 – Kr. u. 23: FGH91, T2), aki egyetemes történésznek és a földrajztudósok egyikének tekinthető. *Geogra-*

⁵ Diodórosz 1,3,2 „κειμένης γὰρ τοῖς ἀναγινώσκουσι τῆς ὠφελείας ἐν τῷ πλείστας καὶ ποικιλωτάτας περιστάσεις λαμβάνειν, οἱ πλείστοι μὲν ἐνὸς ἔθνους ἢ μιᾶς πόλεως αὐτοτελεῖς πολέμους ἀνέγραψαν, ὀλίγοι δ’ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἀρξάμενοι τὰς κοινὰς πράξεις ἐπεχείρησαν ἀναγράφειν μέχρι τῶν καθ’ αὐτοὺς καιρῶν, καὶ τούτων οἱ μὲν τοὺς οἰκείους χρόνους ἐκάστοις οὐ παρέζευξαν, οἱ δὲ τὰς τῶν βαρβάρων πράξεις ὑπερέβησαν, ...”.

phika című munkája 17 könyvből áll, amely első és második könyvében az elődök – Homérosz, Eratoszthenész, Polübiosz, Poszeidoniosz, Eudoxosz – leírásaival és kritikájával foglalkozik. A harmadik könyvtől rátér III. Ibéria, IV. Gallia, Britannia, V–VI. Itália, Szicília, VII. Észak-Európa és a Dunától délre eső területek, VIII–IX. Peloponnészosz, a görög szárazföld és szigetek, (X. elveszett,) XI. Parthia, Média, Armenia, XII–XIII–XIV. Kis-Ázsi, XV. India, Perzsia, XVI. Perzsiától a Földközi-tengerig és a Vörös-tengerig, XVII. Egyiptom, Etiópia, Líbia ismertetésére.

Műve bevezetésében Sztrabón azt írja, hogy „Legnagyobb hadvezérek, akik uralkodhatnak szárazon és vízen, hatalmukkal és politikai kormányzatukkal összehoztak népeket és városokat. Ezért világos az, hogy minden földrajzi egység kapcsolódik egy kormányzati tevékenységhez”⁶ (1,1,16[9]).

Ebben a szövegben „összeilleszteni”-nek fordított görög szó συναγειν. Itt is, amikor a szerző a kormányzó tevékenységéről beszél, a συν prepozícióval van dolgunk. Felfigyelhetünk arra, hogy számára a földrajz kutatása egyben a népeket és városokat összekötő politikai kormányzat kutatását is jelenti.

Természetesen Pálnak a hittérítő tevékenysége nem kapcsolódik a politikai hatalom megszerzéséhez: de azért adandó alkalommal, ha szükséges, ő is hivatkozik a helyi római polgárjogra. Sőt, az *Apostolok Cselekedeteiben* ábrázolt Pál néhányszor hivatkozik a saját római polgárjogára, amikor megkérdezi a hatóság embereit, hogy „Szabad-e nektek római polgárt ítélet nélkül megostorozni? ... (közli azt is, hogy) Én meg beleszülettem” (ApCsel 22,25;28) a római polgárjogba. Porcius Fesztusz és Agrippa király előtt ez alapján kérte, hogy mint római polgár, közvetlenül fellebbezhessen a császárhoz (ApCsel 25–26). Ehhez nincs mit hozzáfűzni, legfeljebb azt, hogy ő is használta a római úthálózatot. Sőt, ez meg is határozta misszióját, hiszen Pál a kisebb városokat kihagyta, és csak a fontos központokra koncentrált, mert tudta, hogy ezek később nagy hatással lesznek a görög-római világra.

Egyébként, arra is érdemes figyelni, hogy a Római Birodalom határán fekvő Ibériára, azaz Illíriára is koncentrál, ezek Sztrabón művében fontos helyekként szerepelnek, ennek fényében kell olvasni a *Római levelében írtakat*: „Így jártam be az egész vidéket Jeruzsálemtől Illíriáig, és hirdettem Krisztus evangéliumát” (Róm 15,19).

⁶ Sztrabón 1,1,16[9] „μέγιστοι δὲ τῶν στρατηλατῶν, ὅσοι δύνανται γῆς καὶ θαλάττης ἄρχειν, ἔθνη καὶ πόλεις συναγοντες εἰς μίαν ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν πολιτικῆν. ὁῦλον οὖν, ὅτι ἡ γεωγραφικὴ πᾶσα ἐπὶ τὰς πράξεις ἀνάγεται τὰς ἡγεμονικάς, ...”.

6. Szt. Pálnak a „pogányok javára” működő alapelve

A *Római levélben* írta Pál azt is, hogy „remélem, hogy amikor átkelek Hispániába, átutazóban láthatlak benneteket, és útbaigazítást kaphatok tőletek, ha majd egy kissé felüdülök köztetek” (Róm 15,24). Ebből látszik, hogy Pál Rómát csupán pihenőhelynek tekintette a Spanyolország felé, azaz világképe szerint a Föld végső határa felé vezető úton. Pál valóban Krisztustól kapott feladatnak tekinti az üdvösség pogányoknak való igehirdetését, hogy terjessze az evangéliumot egészen a Föld végső határáig.

Pálnak az első levelében, a *Tesszalonikaiak írt első levelében* is, amelyet 51. évben írt, már beszél arról a szándékáról, hogy az üdvösség evangéliumát univerzálissá akarja tenni ebben a világban: „Akadályoznak bennünket, hogy a pogányoknak ne hirdessük az evangéliumot az üdvösségükre” (1Tessz 2,16).

A sorrend alapján második páli levelében, a *Korintusi első levélben* (56) pedig így írt az apostol: „a zsidók csodajeleket kívánnak, a görögök bölcsességet követelnek, mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük. Ő a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg balgaság, a meghívottaknak azonban, akár zsidók, akár görögök: Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége” (1Kor 1,22–24).

A *Római levél* 15. fejezetében ezt írta Pál: „Krisztus Jézus szolgálójának kell lennem a pogányok között, és Isten evangéliumának szent szolgálatát kell ellátnom, hogy a pogány népek a Szentlélektől megszentelt kedves áldozati ajándékká legyenek” (Róm 15,16).

Ezzel szemben, ahogy ezt az előadásom bevezetésében is említettem, Lukács úgy ábrázolja Pált, mint akinek feltett szándéka, hogy Rómába megy. Ezért, az *Apostolok Cselekedetei* és Pál saját levelei szerint is, Pálnak az a fő sajátossága, hogy a pogányoknak is hirdeti az üdvösséget. De az, hogy Pál, „a pogány világ központjának tekintette volna Rómát” (Gál Ferenc), valószínűleg csak Lukács koncepciója volt és nem Pálé, aki inkább akarta az evangéliumot hirdetni ott, ahol még nem ismerték az üdvösség hírét (vö. Róm 15,19–20). A római közönséget sem nem Pál alapította, sem nem ő volt az első felelős irányítója. Inkább látszik valószínűnek, hogy Pál vágya az, hogy a Római Birodalom végső határáig terjessze a kereszténységet, ezért a még ismeretlen területek, és ezeken a területen élő pogányoknak való igehirdetés foglalkoztatta.

7. A „négy monarchia” elmélet és a Lukács által elképzelt „római” kép

Elsősorban szeretnénk feltenni a kérdést: miért és honnan származik Lukács ilyen véleménye Pál Rómára vonatkozó nézetéről? Hogy ezt megértsük, vissza kell térnünk az „egyetemes történészek” véleményének vizsgálatára.

A római történész, Sallustius Crispus (Kr. e. 86–34), aki Augusztinus szerint „nobilitate veritatis historicus” (*De Civ. Dei* 1,5), így írt: „Az uralmat mindig a kevésbé jobbaktól a legjobbak veszik át” (*Bellum Catilinae* 2,6). Ugyanerre vonatkozik Sallustiusnak a keleti világról szóló ún. „négy monarchia” elmélete. A „négy monarchia” elméletet, amelyet Velleius Paterculus (Kr. u. 1. sz.) idéz Aemilius Sura hivatkozva (1,6,6), valószínűleg a Kr. e. 2. századtól vált ismertté Rómában. A Kr. e. 1. században élt latin történész, Pompeius Trogus is, akinek a *Philipposz utáni történelem* címűve csak Justinus összegzésében maradt ránk, élénk tárja a tipikus „egyetemes történelem” gondolkodásmódját. E négy monarchia Asszíria/Babilónia, Media, Perzsia és Makedónia birodalmait jelenti. Ehhez hasonló elmélet azonban a bibliai *Dániel könyvében* is szerepel (Dán 2,31–46). Amelius Sura nevében a „Sura” név feltehetően „Szíriában született” embert jelent.

Ezt a keleti és görög világból elterjedt elméletet a római történészek megismerték. Sőt, a rómaiak e „négy monarchia” mellé egy „ötödik birodalmat” is illesztettek, és természetesen ezen Rómát értették, – innen származott a fent említett Sallustius kifejezése. Lukács pedig, aki inkább a *Dániel könyvében* található elmélet hatása alatt állt, hasonlóan gondolhatta Rómát a fenti „négy monarchia” utódának.

8. Az „engesztelődés” témája Pálnál és a „krisztusi univerzalizmus”

A következőkben szeretnénk tovább vizsgálni Pál „együttműködés” teológiáját a „pogányok javára” működő alapelv összevetésével. A *Római levél* 5. fejezetében találjuk az „engesztelődés” témáját:

„Isten azonban azzal tesz tanúságot irántunk való szeretetéről, hogy Krisztus meghalt értünk, amikor még bűnösök voltunk. Most, hogy vére árán igazzá váltunk, még sokkal inkább megment bennünket haragjától. Mert, ha Istent Fia halála kiengesztelte akkor, amikor még ellenségek voltunk, most, hogy kibékültünk vele, annál inkább megmenekülünk az ő élete által. Sőt, ezenfelül még dicsek-

⁷ Sallustius, *Bellum Catilinae* 2,6 „imperium semper ad optimum quemque a minus bono transfertur”.

szünk is az Istenben Urunk, Jézus Krisztus által, aki megszerezte nekünk a kiengesztelődést” (Róm 5,8-11).

A *második Korintusi levelében* is találkozhatunk ez „engesztelődés” témájával: „Isten ugyanis Krisztusban kiengesztelődött a világgal, nem tartja számon vétkeinket, sőt ránk bízta a kiengesztelődés ígését. Tehát Krisztus követségében járunk, maga az Isten int benneteket általunk. Krisztus nevében kérünk: engesztelődjete ki az Istennel!” (2Kor 5,19-20).

Úgy gondolhatnánk, hogy a *második Korintusi levél* után Pál a „keresztfán megfeszített Krisztus testében élő közösség” gondolatát hangsúlyozta. Például ennek a levelének 4. fejezetében, ahol az apostol „az emberi gyöngeségben működő Isten erejéről” szól, azt írja meg, hogy „testünkben folyton-folyvást viseljük Jézus halálra való adottságát, hogy Jézus élete is megnyilvánuljon testünkön. Életünkben állandóan ki vagyunk téve a halálnak Jézusért, hogy majd Jézus élete is nyilvánvaló legyen testünkön. Bennünk tehát a halál működik, de tibenetek az élet” (4,10-12). A *Római levél* 8. fejezetében Pál a Zsoltár 43,22-t idézve, azt írja:

„(32) aki saját Fiát sem kímélte, hanem mindnyájunkért áldozatul adta, hogyne ajándékozna nekünk vele együtt mindent? ... (34) – majd tovább – Ki ítél el? Krisztus Jézus, aki meghalt, sőt fel is támadt, és az Isten jobbján közbenjár értünk? ... (36) Amint meg van írva: »Miattad gyilkolnak minket naphosszat, olybá vesznek, mint a leölésre szánt juhokat.«” (Róm 8,32-36). Majd így folytatja a fejezet végén: „Mindezekben diadalmaskodunk őáltala, aki szeret minket. Biztos vagyok ugyanis benne, hogy sem halál, sem élet, ... sem egyéb teremtmény el nem szakíthat bennünket Isten szeretetétől, amely Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van” (Róm 8, 37-39).

Majd 14. fejezetben a következőket olvashatjuk „Senki közülünk nem él önmagának, és senki nem hal meg önmagának. Míg élünk, Istennek élünk, s ha meghalunk, Istennek halunk meg. Tehát akár élünk, akár meghalunk, az Úréi vagyunk. Krisztus ugyanis azért halt meg és támadt fel, hogy halottnak, élőnek ura legyen” (Róm 14,7-9).

Így néz ki Pál „krisztusi univerzalizmusa”. A *második Korintusi levélben* például ez olvasható: „Ő azért halt meg mindenkiért, hogy akik élnek, ne maguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és feltámadt” (2Kor 5,15). Hasonlóan nyilatkozik meg a *Római levelében* is: „nincs különbség zsidó meg pogány között, mert mindnyájunknak egy az Ura, aki bőkezű mindazokhoz, akik segítségül hívják. Mindenki, aki segítségül hívja az Úr nevét, üdvözülni” (Róm 10,12). Ugyanakkor e levelében Pálnak a „Krisztus vére általi” engesztelődés gondolata kerül a középpontba: „Megigazulásukat azonban ingyen kapják, Isten kegyelmének erejéből, Jézus Krisztus megváltása árán. Őt adta oda Isten véres engesztelő áldozatul a hitben, hogy kimutassa igazságosságát” (Róm 3,24-25).

E levélben Pál központi gondolatát a következő mondat tartalmazza „Mind-en belőle, általa és érte van. Dicsőség neki mindörökké! Ámen” (Róm 11,36). E mondat tárgya az „Úr” (11,34). Ezért e mondatban kifejezésre jutott páli vélemény azonos a *második Korintusi levél* végén olvasható nyilatkozatával, amelyet tekinthetünk szentháromságtani kijelentésnek is: „Urunk, Jézus Krisztus kegyelme, Isten szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal!” (2Kor 13,13). Tehát a *Római levél*ben olvasható „krisztusi univerzalizmusra” vonatkozó páli témák, mint „az engesztelődés Krisztus vére által”, megegyeznek egymással a keresztfán megfeszített Krisztus testében élők közösségében. Úgy tekinthetjük, hogy ez egyben a sztoikus univerzalizmus átforgalmazása a keresztény „Krisztus vére által” alkalmazott formulával.

9. Összegzés

A *Római levél*ben dolgozta ki Pál egyrészt a „krisztusi univerzalizmus” tanát az „együttműködés” elvére alapozva, másrészt a keresztfán megfeszített Krisztus képével mélyítette az igehirdetést a pogányok számára. Pálnak ez az igehirdetési módja nem egyezik meg az *Apostolok Cselekedete*iben Lukács által ábrázolt Pál szándékával, aki mindenáron Rómába akar menni. Azt is gondolhatnánk azonban, hogy Lukács, aki bár jól ismerte Pál gondolatait, mégis az ókori történelemfelfogás hatása alatt állva, szándékosan fejezte be az *Apostolok Cselekedeteit* ezzel a mondattal, hogy Pál Rómában „bátran és akadálytalanul tanított Urunkról, Jézus Krisztusról” (ApCsel 28,31).